

Bilişsel Bir Kategori: Sinekdoka

A Cognitive Category: Synecdoche

Sultan Şenödeyici

Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi

Türkçe Öğretim Merkezi, Çorum/Türkiye

e-posta sultansenodeyici@gmail.com

orcid [0000-0002-1938-9621](https://orcid.org/0000-0002-1938-9621)

doi [10.54316/dilarastirmalari.1834206](https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.1834206)

Atıf

Citation

Şenödeyici, Sultan (2026).

Bilişsel Bir Kategori:

Sinekdoka. *Dil*

Araştırmaları, 38: 251-262.

Başvuru

Submitted

01.12.2025

Revizyon

Revised

04.01.2026

Kabul

Accepted

26.01.2026

Çevrimiçi Yayın

Published Online

05.05.2026

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ÖZ

Metonimi ve sinekdoka, dil ve retorik çalışmalarında uzun süredir incelenmektedir. Metonimi, bir kavramın kendisiyle doğrudan ilişki içinde bulunan başka bir kavram aracılığıyla ifade edilmesidir. Bu aktarım, kavramlar arasındaki yakınlığa, çağrışıma ve nedensellik ilişkisine bağlıdır. Sinekdoka ise bir bütünün parçayı ya da bir parçanın bütünü ve bir cinsin türü veya bir türün cinsi temsil ettiği ilişki olarak tanımlanan dilsel bir aktarmadır. Metonimide kavramlar yakınlık açısından yer değiştirir. Sinekdokada kapsam veya temsil ilişkisi anlamı belirgin kılar. 19. yüzyıla kadar sinekdokanın kapsamı önemli ölçüde farklılık gösterir. Geleneksel retorik yaklaşım sinekdokayı, bir parçanın bütünü ya da bütünün parçayı temsil etmesi şeklinde tanımlarken modern bilişsel dilbilim sinekdokayı sadece dilsel bir süsleme olmanın dışında insan zihninin kavramsallaştırma ve anlam üretme biçimlerinden biri olarak ifade eder. Sinekdoka, klasik anlatımlarda fiziksel “parça-bütün” veya “bütün-parça” ilişkisi açısından ele alınır. Ancak çağdaş bilişsel dilbilim çerçevesinde sinekdoka, yalnızca fiziksel parça-bütün ilişkisiyle sınırlı kalmaz daha geniş kavramsal tasarım alanlarını da içine alan bir yapıyla ifade edilir. Bu çalışmada sinekdokanın Türkiye'deki ve Batı'daki çalışmalarda nasıl tanımlandığı ifade edildikten sonra sinekdokanın bilişsel ve kavramsal boyutları incelenip dilsel ve kavramsal anlam üretimindeki rolü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sinekdoka, Metonimi, Bilişsel dilbilim, Kavramsal anlam, Zihinsel kategorilendirme.

ABSTRACT

Metonymy and synecdoche have long been studied in linguistics and rhetoric. Metonymy is the expression of a concept through

another concept that is directly related to it. Frankly, it depends on the closeness between concepts, association, and causal relationships. Metonymy is a linguistic figure of speech defined as a relationship in which a part represents the whole, or the whole represents a part, or a species represents a genus, or a genus represents a species. In metonymy, concepts are replaced based on proximity. In synecdoche, the meaning is made clear by the scope or representation relationship. Until the 19th century, the scope of synecdoche varied significantly. While the traditional rhetorical approach defines synecdoche as a part representing the whole or the whole representing a part, modern cognitive linguistics expresses synecdoche not only as a linguistic embellishment but also as one of the ways in which the human mind conceptualizes and produces meaning. Frankly, synecdoche is addressed in classical narratives in terms of the physical “part-whole” or “whole-part” relationship. However, within the framework of contemporary cognitive linguistics, synecdoche is expressed as a structure that encompasses broader conceptual design areas, not limited solely to the physical part-whole relationship. After explaining how sinekdoka is defined in studies conducted in Turkey and the West, this study will examine the cognitive and conceptual dimensions of sinekdoka and focus on its role in linguistic and conceptual meaning production.

Keywords: Synecdoche, Metonymy, Cognitive linguistics, Conceptual meaning, Mental categorization.

EXTENDED ABSTRACT

Research purpose

This study aims to examine the function of the synecdoche in language and conceptual meaning production. The study presents perspectives on the synecdoche from research conducted in Turkey and the West. In classical rhetoric, synecdoche is generally defined as representing a part of a whole or a whole representing a part. However, contemporary cognitive linguistics views synecdoche not merely as a linguistic embellishment, but as a central tool in the human mind's processes of conceptualization and meaning production. Studies in Turkey, however, have largely remained within the classical rhetorical framework, focusing on the representation of the part by the whole or the whole by the part. The main objective of this study is to reveal the definitions of synecdoche in different cultural and historical contexts and to explain the role it plays in the meaning production processes of language and mind. Research on synecdoche, particularly in Turkey, has mostly been limited to the classical rhetorical understanding.

Method

This situation leads to synecdoche being defined only as a part-whole relationship and, consequently, makes it difficult to understand the processes of meaning production in language and the mind holistically. On the other hand, while the modern cognitive linguistics approach in Western literature addresses synecdoche in the context of mental representation and conceptual design from part to whole, the application of these approaches with practical examples is limited. This deficiency highlights the need for studies that evaluate both the linguistic and cognitive dimensions of synecdoche together.

Findings

Analyses reveal that the analogy is not limited to the physical part-whole relationship. The human mind perceives the world not directly, but through conceptual categories, and the analogy allows a specific part within a category to represent the entire category or different

subcategories. For example, in the sentence “I earn my bread,” ‘bread’ represents the concept of “livelihood,” while in the expression “this house feeds five mouths,” “mouths” symbolizes family members. Such uses demonstrate the mind's ability to activate broader conceptual fields by pointing to one element. While parts in the design dimension direct attention to the whole, small units in the numerical dimension express qualitative wholes; this situation shows that synecdoche functions in language in the production of conceptual meaning with the “principle of least effort.” The difference between synecdoche and metonymy is also noteworthy. While metonymy establishes physical, causal, or spatial proximity between concepts, synecdoche produces meaning through inclusion and representation. For example, in the sentence “he fell in love with the chair,” ‘chair’ establishes a metonymic relationship by representing a related meaning such as power or position. However, in the example “one hand claps, two hands make a sound,” the singular unit represents a broader community, performing a synecdoche function.

Results

This study demonstrates that the synecdoche is a cognitive mechanism that functions in the processes of conceptualization and meaning production in the human mind, beyond the classical part-whole definition. This representation, which moves from the part to the whole, is a conceptual economy mechanism that enables language to produce dense meaning with its limited vocabulary. Applications in design and numerical fields reveal the mind's power of abstraction from part to whole. In this context, the flywheel can be considered a fundamental conceptual tool for explaining the interaction between language, thought, and meaning. Furthermore, the presentation of definitions from Turkey and the West provides a comprehensive framework for the function of synecdoche in both local and universal literature. Consequently, synecdoche emerges not merely as a formal linguistic element, but as a cognitive process reflecting the human mind's power to represent broad conceptual domains with limited linguistic data.

0. Giriş

Metafor, metonimi ve sinekdoka, dilin zihinsel temsillerini aktarmanın üç temel yoludur. Bir ifadenin metaforik (iki alan) mi yoksa metonimik (tek alan) mi olduğuna nesnel olarak karar verebilmek için tek bir dilsel topluluğa odaklanmalı ve bu topluluğun üyelerinin çerçevelerini kavramsal olarak nasıl yapılandırıldıklarını belirlemek gerekir.

Metafor “benzerlikleri görme” (ör. She is the sun of my life “O benim hayatımın güneşi”), metonimi “bağlantıları kullanma” (ör. I am giving a paper “Bir makale sunuyorum”), sinekdoka ise kategoriler arasındaki ilişkileri anlama, “sınıfsal içirme”dir (ör. Give us our daily bread “Bize günlük ekmeğimizi verin”) (Nerlich ve Clarke 2001: 77).

Klasik ve çağdaş kuramlarda işlenen sinekdoka, kültürel ve kuramsal bağlamlara göre çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliği anlamlandırabilmek için sinekdokaya yönelik bilimsel bakış açısının hem Türkiye’de hem de Batı’da nasıl incelendiğini görmek yerinde olacaktır. Çalışma, sinekdokanın hem klasik hem de çağdaş bilişsel dilbilim açısından nasıl anlaşıldığını incelemeyi ve kavramsal anlam üretimindeki rolünü göstermeyi amaçlamaktadır.

1. Türkiye'deki Çalışmalarda Sinekdoka

Geleneksel olarak sinekdoka, bir parçanın bütünü veya bir bütünün parçayı ve bir cinsin türü veya bir türün cinsi temsil ettiği ilişki olarak tanımlanır. Genel olarak kapsayıcılık merkezli bir anlamlandırma sürecidir.

Kıran ve Eziler'e göre; kapsamlayış (sinedok), özelden genele ya da genelden özele giden dünya algısını belirtir. Kıran kapsamlayışı, özelleştirici kapsamlayış ve genelleştirici kapsamlayış olarak ikiye ayırır. Genelleştirici kapsamlayışı; madde/nesne ya da varlık ilişkileri, tür/cins ilişkileri, tekil/çoğul ilişkileri, birey kapsamlayışı, soyutlama kapsamlayışı olarak beş başlık altında açıklamıştır (2013: 426-429).

Günay'a göre kapsamlayış (sinedoka); anlamı, asıl terimin anlamı içinde de bulunan bir terimle bir şeyi belirtmeye izin veren değişmecedir. Bir parça bütünü belirtir ya da tersi; parçanın tümü, nesneyi belirtir. Yine bir nesne maddesini ya da madde nesnesini belirtir. Kapsamlayış, yan anlamsal göndergeler arasında içindeleme ya da içinde barındırma ilişkisi temel alınarak oluşturulmuş bir değişmece türüdür. Kapsamlayış, düzdeğişmecedeki farklı olarak içinde barındırma ya da içerme türü bir durumu belirtir. Parça/bütün ilişkisi ve altanamlılık/üstanamlılık ilişkisindeki anlatım biçimleri kapsamlayıştır. Kapsamlayışta iki kavram arasında farklı türden ilişki vardır. Örneğin parça yerine bütünü kullanma, nesneyi belirtmek için nesnenin maddesini söyleme ya da cinsini belirterek genel türü gösterme, tekilini belirterek çoğulunu kullanma iki kavram arasındaki ilişkiyi göstermede kullanılır (2007: 84-85).

Yunusoğlu sinekdokayı, metoniminin özel görünümü olarak tanımlar. Synecdoche'nın kelime anlamının Yunanca da "bir şeyi bir başka şeyle anlamak" olduğunu belirttiğinden sonra; sinekdokayı özellikle parça-bütün için, bütün-parça için, birey-grup için ve özellik-genellik için, madde-nesne için kullanıldığını zamanlar ortaya çıkan metoniminin bir çeşidi olduğunu ifade eder (2016: 41).

Yaylagül sinekdokayı, bir nesnenin başka bir nesnenin adıyla adlandırılması; parçayı söyleyerek bütünü, bütünü söyleyerek parçayı anlatma olarak tanımlar. Ona göre sinekdok; düşünce şemalarıyla ilgili bir sapma, bir ikame sapması olarak görülmektedir. Dünya algısı genelin yerine özelin, özelin yerine genelin tercihini gerektirir. Sinekdokada A ve B aynı yerdeşliğe (izotopi) aittir; yani gerçekliğin aynı alanını ifade eder (2015: 163).

2. Batı'daki Çalışmalarda Sinekdoka

Antik Çağ'da, yani Aristoteles'in çalışmalarında, sinekdoka hala metaforun bir parçası olarak inceleniyordu. Üç ana mecaz olan metafor, metonimi ve sinekdoka henüz kesin bir şekilde ayrıştırılmamıştı. Aristoteles Poetika adlı eserinde metaforu, bir sözcüğe kendi özel anlamının dışında bir anlam verilmesi olarak niteler ve onu dört kısma ayırarak örnekler verir. Buna göre:

1. Cinsin adının türe verilmesi: “Gemim burada duruyor.” dendiğinde durmak, demirmek anlamında kullanılmıştır.

2. Türün anlamının cinse verilmesi: “Evet, bin bir iyi şeyler yaptı Odysseus.” Burada bin bir, çok’un türüdür.

3. Bir türün anlamının bir başka türe verilmesi: “Bakırla onun ruhunu (bakırla kuyudan su çekercesine) çekerek, bükülmez bakırla keserek...” Burada su çekmekle kesmek ifade edilmektedir. Kesmekle de çekmek ifade edilmiştir.

4. Orantıya göre: Aristoteles, burada yaşlılıkla hayat arasındaki ilişkiyi akşam ile gün arasındaki orantısal ilişki ile anlatmıştır Tunalı (1987, Şenödeyici, 2021’den). Aristoteles’in sınıflandırmasındaki iki tür (tür için cins ve cins için tür) daha sonra sinekdoka kapsamına dahil edilmiştir.

Aristoteles’ten 19. yüzyıla kadar retorik gelişimi sırasında, sinekdokanın kapsamı önemli ölçüde çeşitlilik göstermiştir. Klasik retorik geleneği olarak adlandırılabilir dönemin sonlarına doğru sinekdoka, önce üçe (metafor, metonimi, sinekdoka) sonra da ikiye, yani metafor ve metonimiye indirgenen dört grup mecaz (metafor, metonim, sinekdoka, ironi) içinde yer almıştır.

Jakobson, sinekdokayı metonimi altında değerlendirmektedir. Böyle bir yaklaşım bilişsel dilbilimciler arasında da yaygındır. Lakoff ve Johnson (1980) ve Croft (1993), Jakobson’a benzer şekilde sinekdokayı, metoniminin bir alt türü olarak ele almaktadır. Seto (1995, 1999), Burkhardt (1996), Nerlich ve Clarke (1999, 2001) ya da Nerlich (2010) metafor, metonimi ve sinekdokanın üç temel “bilişsel strateji” oluşturduğunu iddia etmektedir (Wachowski, 2019: 68).

Marcus Fabius Quintilian, sinekdokayı üçe ayırır: türler için cins (species pro genere), cinsler için tür (genus pro specie); bütün için parça (totum pro parte), parça için bütün (pars pro toto); çoğul için tekil, tekil için çoğul. Daha sonra “metalepsis” olarak adlandırılan dördüncü bir kategori oluşturmuştur. Bu kategori şu şekilde verilmiştir: öncelik-sonralık (antecedens pro consequente) “burada sebep söylenir, sonuç kastedilir” ve sonralık-öncelik (consequens pro antecedente) “burada da sonuç söylenir, sebep kastedilir”. Ona göre; sinekdoka, anlamın genişletilmesi ya da daraltılmasıyla etkili bir söylem oluşturmaktadır (Burkhardt ve Nerlich 2010:302-303).

Fontanier Manuel, bütün için parça ve parça için bütün (1. ve 2. tipler), nesne için materyal (3. tip), çoğul için tekil ve tekil için çoğul (4. tip), tür için cins ve cins için tür (5. ve 6. tipler), somut için soyut (7. tip) ve antonomasi (kişinin özel adı yerine onu tanımlayan bir özelliğin ve ünvanın kullanılması) (8. tip) olmak üzere sekiz ana synecdoche tipinden bahseder. Bu sekiz tipte, sinekdoka çok geniş bir kapsama sahiptir. 20. yüzyılda sinekdokaya önce 1., 2., 5. ve 6. tipler dahil edilmiştir. Sonrasında 1. ve 2. tipler, metonimiye dahil edilmiştir. Daha sonra da sinekdoka, 5. ve 6. tiplere indirgenmiştir Meyer (1993, Burkhardt, 2010’dan).

Auguste de Chevallet sinekdokayı, bir sözcüğün başlangıçta belirttiği nesneyi ya da olguyu belirtmek yerine, bir arada bulunmaları nedeniyle başka bir nesneyi ya da başka bir olguyu belirttiği bir mecaz olarak tanımlamıştır. İki tür varoluş

arasında ayırım yapılabilir: İlki, tek ve aynı bütün içinde yer alan nesnelere özsel birliğinden (part-whole ilişkisi) oluşan fiziksel birlikteliktir. İkincisi ise nesnelere arasında var olduğunu hayal ettiğimiz bir kategorinin altında yer alan farklı nesnelere veya olgu sınıflarının kategorik birlikteliğidir (türdeşlik, sınıf ilişkisi). Chevallet, tür için cins sinekdoka, cins için tür sinekdoka, bütün için parça sinekdoka ve nesne için malzeme sinekdoka arasında ayırım yapmıştır. Fiziksel birlikteliğe dayalı sinekdokalar daha sonra metonimiye dâhil edilmiş ve sinekdokaya “kategorik uzamda” birlikteliğe dayalı tür bırakılmıştır (Burkhardt ve Nerlich 2010:302-303).

Kategorik uzam, varlıkların zihinsel ve soyut kategoriler içinde birbirine ait oluşunu ifade eder. Bu uzam, mekânsal (fiziksel) değil; anlamsal-kavramsal birliktelikten doğar. Bir varlığın başka bir varlıkla zihinsel-kavramsal olarak birlikte anılabilmesidir. Örneğin, “kalem oynatıyor” cümlesindeki “kalem”, yazı yazma işleviyle anılır. Burada, fiil ile nesne arasında kategorik uzamda birliktelik kurulmuştur. Bu cümle, kavramsal birlikteliğe dayalı sinekdokaya örnektir.

Groupe de Liège veya Groupe μ , sinekdokanın temel mecaz; metafor ve metoniminin ise, sadece türev kategoriler olduğu bir teori önermiştir. Grup μ , sinekdokayı ikiye ayırır: “referans” ve ‘anlam’. Günümüzde, “referans” olarak ifade edilenlerin partonomilere; “anlam” olarak ifade edilenlerin ise “taksonomilere” dayandığı söylenebilir. Referans sinekdoka, nesnelere arasında parça-bütün ilişkisi kurar. Gönderimde bulunduğu şeyin, fiziksel bir parçasını/bütünü temsil eder. Gerçek dünyada var olanı işaret eder. Anlam sinekdoka, tür-cins ilişkisine dayanır. Bir kavram, ait olduğu üst/alt kategorisi üzerinden temsil edilir. Bu sinekdoka, anlamsal-kavramsal bir ilişki kurar. Anlama dayalı sinekdoka, Burkhardt ve Seto gibi modern dilbilimciler tarafından sinekdoka olarak tanımlanır, referansa dayalı kısım ise, metonimiye atfedilir (Burkhardt ve Nerlich 2010:306).

Yukarıdaki tanımlamalara göre; “tekerlekler geldi” cümlesindeki “tekerlek” aracın bir parçasıdır; ancak arabanın bütününe işaret eden bu söylem “Referans sinekdoka”dır. “Kuşlar göç ediyor” cümlesinde yer alan “kuşlar” (leylek, kırlangıç vs.) aslında göç eden kuş türlerini kasteder. Kuşlar, bir üst kategoridir; ancak asıl anlatılmak istenen alt türdür. Anlamsal alanları ifade eden bu sözcük seçimi “Anlam sinekdoka”dır.

Nysenholc’a göre, hem metonimi hem de sinekdoka bitişiklik figürleridir. Ancak metonimi durumunda “şeyler” bir sınıfın bir yönüne veya karakteristik özelliğine odaklanırken, sinekdoka kullanımında birkaç sınıfın ortak özelliklerine odaklanır (Nysenholc, 1981: 312’den aktaran Burkhardt ve Nerlich, 2010:308-309). Nysenholc, yatay (horizontale) ve dikey (verticale) sinekdoka olarak adlandırdığı şey arasında yeni bir ayırım önerir. Yatay sinekdoka, bir cinsin bitişik türlerle (işlevle veya doğayla ilişkili) kaynaşmasından hareketle ortaya çıkarken dikey sinekdoka, bir türün ve cinsin kaynaşmasıyla ortaya çıkar. Dikey sinekdoka türüne insanoğlu için (ölümlüler), günlük yiyecek için (ekmek) örnekleri verilebilir. Nysenholc, yatay sinekdoka için Charlie Chaplin’in filmde tırnaklarını

törpülemek için “törpü” yerine “marangoz törpüsü” kullanmasını örnek verir Nysenholc (1982, Burkhardt ve Nerlich 2010’dan).

Radden ve Kövecses’e göre (1999: 21) metonimi; bir kavramsal varlığın, aracın, aynı idealleştirilmiş bilişsel model içindeki başka bir kavramsal varlığa, hedefe zihinsel erişim sağlayan bilişsel bir süreçtir. Bu tanımdan hareketle, metonimideki nesnelere arasındaki karşılaştırmanın ortak temeli “aynı alan içindeki” birlikteliktir. Kaynak ve hedef alan aynı idealleştirilmiş bilişsel model içinde yer almaktadır. Örneğin; “Türkiye, İngiltere’ye karşı zafer kazandı.” cümlesinde “Türkiye” ve “İngiltere” aslında bu ülkelerin futbol takımlarını temsil eder. Bu durumda, fiziksel olarak zafer kazanan ülkeler değil; adı geçen ülkelerin futbol takımlarıdır. “Ülke” idealleştirilmiş bilişsel modelin içinde yer alan “futbol takımını” ifade etmiştir. Radden ve Kövecses sinekdokayı, metoniminin bir alt türü olarak ele alsalar da zihinsel kavramlaştırma biçimi olarak anlam üretmenin yollarından biri olarak görürler.

Metonimi ve sinekdoka bazen birbirinden ayrılır, bazen de bütünleştirilir ve bugün bile bu tanımlar kesin bir şekilde formüle edilmemiştir. Bu karmaşıklığın bir sebebi de partonomi ve taksonominin karıştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Seto’ya göre metonimi, partonomik bir ilişki, E (varlık) ile ilgili bir aktarımdır. Bir varlık ile onun parçaları arasındaki bir ilişkidir, "bir masa ile ayakları arasındaki ilişki gibi". Sinekdoka ise, taksonomik (tür) bir ilişki, C (kategori) ile ilgili bir aktarımdır. Daha kapsamlı bir kategori ile daha az kapsamlı bir kategori arasındaki ilişkidir. Seto, metoniminin "gerçek dünyadaki bitişiklik algısına dayalı" olduğunu ve sinekdokanın "aklımızdaki kategorik hiyerarşi (yani hiponimi) kavramına dayandığını" iddia eder (Seto 1999: 93-94). Yani metonimi dünyanın nasıl olduğuna dair bilgimizi; sinekdoka ise, zihnimize nasıl sıralandığına dair bilgimizi kullanır. Metaforu (benzerlik), sinekdokayı (kapsayıcılığı dâhil etme) ve metonimi (bitişiklik) "bilişsel üçgen" olarak adlandırdığı şeyin üç köşesi olarak görür. Parça-bütün ilişkisini sinekdokanın dışında bırakır ve bunu metonimik bitişiklik altında toplar; sinekdokaya, sadece anlamsal içermeyi yani kategoriler içindeki veya arasındaki ilişkiye bırakır. Ona göre; sinekdoka, taksonomik ilişkilere dayanırken metonimi, partonomik (bütün-parça ilişkisi) veya meronomik (parçaların bütüne olan bağlantısı) ilişkileri kullanır. Sinekdokayı, anlamsal kapsayıcılığa dayalı bir kategori ilişkisi olarak tanımlar. Anlamsal içermeyi, daha kapsamlı bir kategori ile daha az kapsamlı bir kategori arasındaki ilişki anlamına gelir. Anlamsal kapsayıcılığın birkaç ana şeması ve alt şeması vardır: “tür için cins”; “cins için tür”; “belirti için tür”; “tür için belirti” vb. Metonimi nitel, sinekdoka ise, nicel ilişkilere yani küme içermeye dayanır. Metonimi, uzay-zaman, neden-sonuç, parça-bütün hakkındaki dünya bilgimize dayanırken sinekdoka, taksonomik veya kategorik bilgimize dayanır (1995:7).

Gerçek dünyadaki oluşumları birbirine bağlayan ilişkiler metonimiyken; kavramların veya kategorilerin “bileşenleri” arasındaki ilişkileri kuran sinekdokadır. Klasik ve modern sinekdoka anlayışı arasındaki en önemli fark, gerçek dünyadaki ilişkiler olarak parça-bütün ilişkileri, metonimilerin temeli

olarak görülür ve bu nedenle neden-sonuç, kapsayıcı ve kapsanan vb. arasındaki ilişkilerle aynı seviyeye konur; oysaki cins-tür ilişkileri, küme içermeye dayalı ilişkiler olarak sinekdoka için temel kabul edilmektedir (Nerlich ve Clarke 1999: 203).

Sato (1978) ve Le groupe μ (1970), metonimi ile sinekdoka arasında net bir ayrım önermiştir. Onlara göre; metonimi, gerçek dünyada “bitişiklik” olarak bütün ve parçalardan oluşur; sinekdoka ise cins ve tür arasındaki ilişkiden oluşur. Bu çalışmaların ortak noktası, “bitişikliğin” metoniminin temeli olduğu yönündedir.

Batıdaki bazı çalışmalar, sinekdokanın metoniminin alt başlığı olarak ele alınmasının uygun olmadığını ifade etmiştir. Örnek verecek olursak, “Bir tabak yedim” cümlesinde kastedilen tabağın içerisindeki yemektir. “Tabak” ve “yemek” aynı fiziksel bir kategori içerisinde yer aldıkları için metonimidir. “Bu dünyada insan kalmamış” cümlesinde “insan”dan kasıt “mehametli insan”dır. Bundan dolayı “insan” geneldir, “merhametli insan” özeldir. Aynı bilişsel/anlamsal kategori içerisinde yer aldıkları için sinekdokadır. Dikkat edilirse sinekdokada hem gerçek anlam hem de mecaz anlam aynı kategori içerisinde yer alır. Bu yönüyle de metonimiden ayırt edilir. Metonimide kelime ve onun temsil ettiği varlık arasında daimi bir ilişki bulunmazken sinekdokada kelime ve onun temsil ettiği kavram ve kavram alanı arasında daimi bir ilişki söz konusudur.

Geleneksel retorik yaklaşım sinekdokayı, bir parçanın bütünü ya da bütünü parçayı temsil etmesi şeklinde tanımlarken modern bilişsel dilbilim sinekdokayı sadece dilsel bir süsleme olmanın dışında insan zihninin kavramsallaştırma ve anlam üretme biçimlerinden biri olduğunu ifade eder.

Bilişsel dilbilim, dil ve düşünce arasındaki etkileşimi ortaya koyarken sinekdokayı, zihinsel kategorilendirme ve kavramsal temsiller bağlamında yeniden değerlendirme olanağı sunabilir. Çalışmanın aşağıdaki kısmında, sinekdokanın bilişsel ve kavramsal boyutları incelenip dilsel ve kavramsal anlam üretimindeki rolü gösterilecektir.

3. Zihinsel Kategorilendirmede Sinekdoka

İnsan zihni, dünyayı doğrudan algılamaz daha çok kavramsal kategoriler aracılığı ile algılar. Sinekdoka, kavramsal yapılar içinde parçanın bütünü temsil etmesi ya da tam tersi ilişki kurmasıyla ilişkilidir. Açıkçası kategori içerisindeki tek bir öge bütün bir kategoriyi temsil edebilir ya da farklı alt kategoriler yerine geçebilir. Örneğin, “ekmeğimi kazanıyorum” cümlesindeki “ekmek” “geçim kaynağı” anlamındadır. “yiyecek” kategorisinin örnek bir üyesinin tüm kategori adına kullanılmasıdır. Bu kullanım zihnin, nesne-kategori ilişkisini kurarak az sözcükle daha geniş kavramları kodlamasının bir sonucudur. Aynı zamanda bu ilişki, dildeki en az çaba kanunu ve kavramları birbiri yerine kullanmayla da bağlantılıdır. Bu bakımdan sinekdoka, anlam üretiminde bilişsel tasarruf sağlayan mekanizma gibidir. Zihnimiz belirli bir parçayı işaret edip daha kapsamlı bir kavramsal ağı harekete geçirebilir. “Köyün beş hanesi aç kaldı” ifadesinde “hane”

sözcüğü fiziksel bir yapıyı değil; doğrudan “aile bireylerini” temsil eder. Parça “hane”; bütün “aile bireyleri”. Burada zihinsel temsil, fiziksel mekândan hareketle toplumsal yapıya doğru genişlemiştir. “Dört duvar arasında yaşlanmak istemiyorum” cümlesinde “dört duvar” parça; “ev” bütün yerine kullanılmıştır. Bu cümlede, fiziksel unsur olan “duvar” zihinde soyut bir bütün olan “yaşam alanı” olarak kavramsallaştırılmıştır.

4. Kavramsal anlam üretiminde sinekdoka

Kavramsal sinekdoka, klasik parça-bütün ilişkisinde görülen fiziksel nesnelere ziyade soyut veya kavramsal alanların kullanıldığı dilsel bir yapıdır. Sinekdoka, kavramsal anlam üretimi açısından iki temel alanla açıklanabilir.

4.1. Tasarımsal Alan

Tasarımsal sinekdoka, düşünce tasarımına etki edebilir. Cümlede “parça”nın öne çıkarılmasıyla dikkat bütüne yönlendirilir.

Örneğin; “Bu karakteri çözdüğünde romanı daha iyi anlayacaksın” cümlesinde parça “karakter”; bütün “romanın teması”dır. “Karakter”, eserin tümünü temsil etmektedir. Zihin parçadan hareketle bütünü kavrar.

“Fırça darbeleri çok farklı görünüyor” cümlesinde parça “fırça darbeleri”; bütün “ressamın üslubu”dur.

“Fırça darbeleri”, ressamın üslubunu simgelemektedir. Parçadan hareketle sanatçının anlatım tarzı belirtilmiştir.

“Pencerelerin şekli binanın estetiğini ortaya koyuyor” parça “pencereler”; bütün “bina estetiği” dir. “Pencereler”, binanın tüm estetiğini işaret etmektedir. Parça verilip bütüne ait anlam alanına yöneltmiştir.

Örneklerden hareketle “parça”, zihinsel olarak “bütünü” temsil eden bir “tasarım unsuru” haline gelmiştir. Zihin, parçadan hareketle bütüne ulaşmıştır.

4.2. Sayısal Alan

Sayısal sinekdoka, nicelikle ilgili bir unsurun nitelikle ilgili bir bütünü temsil etmesidir. Bu sinekdokada sayı veya tekil öge, doğrudan miktarı göstermektense o miktarın temsil ettiği genel kavramı gösterir.

Örneğin; “Denklemi çözdüğünde tüm sistemin mantığını anlayacaksın” cümlesinde parça “denklem”; bütün “sistem”. “Denklem”, sistemin tamamını temsil etmektedir. Parça, bütünü ifade etme işlevi üstlenmiştir.

“Bu kod yanlış yazıldıysa programın çalışmasını bekleyemezsin” cümlesinde parça “kod”; bütün “program”. “Kod”, bütün programı ifade eder. Küçük bir birim, tüm programı temsil etmektedir.

“Üç beş kişiyle olmaz bu iş” cümlesinde parça “üç beş kişi”; bütün “yetersiz grup”. “Üç beş kişi”, “sınırlı sayıda insan”ı ifade ediyor gibi görünse de kavramsal olarak “yeterli sayıya sahip olmayan bir grubu” ifade eder.

Örneklerden de anlaşıldığı üzere zihin, parça üzerinden genelleme yaparak bütünü kavramsallaştırmıştır. Açıkçası bilişsel bakış açısıyla niceliksel gösterge, niteliksel bütünü temsil etmiştir.

Bilişsel dilbilimde daimilik, kapsayıcılık ve uzamsal yakınlık sinekdoka ve metonimi arasında bir sınır çizebilir. Sinekdoka ve metonimi zihinsel uzamda farklı hareket eder. Sinekdoka dikey (kategorik ve hiyerarşik) kapsayıcılık ilişkisi kurarken metonimi yatay (mekânsal ve nedensel) bitişiklik ilişkisi kurar. Bilişsel alanda sinekdokada, kaynak ve hedef alan arasında içerme ilişkisi; metonimide, etkileşim veya yakınlık ilişkisi vardır. Sinekdokada parça-bütün ilişkisi daimi ve ontolojiktir (boğaz-insan); ancak metonimide bu ilişki durumsal veya işlevsel olabilmektedir (koltuk- mevki). Bu durum aşağıdaki örneklerde daha net görülecektir.

5. Sinekdoka Örnekleri ve Kavramsal Açıklama

“Bu evde beş boğaz doyuyor” cümlesinde “boğaz” insanın bir parçasıdır. Parça-bütün ilişkisi açısından düşünüldüğünde sinekdokadır. Burada zihinsel süreç, sayı ifade eden parçayı “beş boğaz”, bütünlü “insanla” eşleştirerek kavramsal tasarruf sağlar. Buradaki ilişki dikey ve kapsayıcıdır.

“Millet ne derse o olur” cümlesinde “millet” sözcüğü bireylerden oluşan bir topluluğu ifade ediyor gibi görünse de soyut bir kavramı “kamu kararını veya kamu iradesini” simgeler. Soyut bir kavram olan “kamu iradesi” kategorik bütün olan “millet” sözcüğü üzerinden kavramsallaştırılmıştır.

“Bir elin nesi var iki elin sesi var” cümlesinde parça “bir el”; bütün “iki el”. Bir el “bireyi”, iki el ise “iş birliği yapan insanları” temsil eder. Burada sayı, kavramsal olarak “birlikte olma” düşüncesini ifade eder. “El” üzerinden “birlikteliğin gücü”nün ifade edilmesi zihinsel kategori içerisindeki sınıfsal içermeden kaynaklanır.

6. Metonimi Örnekleri

Metonimi, kavramlar arasında fiziksel veya nedensel yakınlık açısından ilişki kurarken sinekdoka, kategorik temsil ve kavramsal kapsayıcılık üzerinden hareket eder. Buradaki örnekler, dikey kategori yerine mekânsal, işlevsel ve nedensel bir yatay bitişiklik içermektedir.

“Koltuk sevdasına kapıldı” cümlesinde “koltuk” kendisiyle ilişkili güç, mevki ve statü elde etme hırısı gibi kavramları temsil eder. Bu ilişkide yer değişimi söz konusudur. Nesne ve temsil ettiği şey arasında mekânsal yakın bir ilişki bulunur.

“Otuz çift göz bize bakıyordu” cümlesinde “göz”, insanları temsil etse de anlam açısından “fiziksel dikkati ya da yargılayıcı bakışı” ifade ettiği için işlevsel metonimik bir aktarımdır. Buradaki ilişki işlevsel ve nedensel yakınlığa dayanır. “Göz” ile “bakış” arasındaki bağlantı sinekdokadaki daimi ilişki ilkesine kısmen

benzerlik göstermektedir. Ancak daimilik ilişkisiyle kısmen örtüşüyor olsa da kavramsal hiyerarşi ve kategorik kapsayıcılık görülmemektedir.

“Füzelerin gölgesinde yaşıyorlar” cümlesinde “füzelerin gölgesinde olmak”, “savaş tehdidi altında bulunma”yı ifade etmektedir. Bu bakımdan “füze”, “savaş”ı simgelemektedir. Nedensel yakınlık söz konusudur.

“Hedeflerine ulaşmak için ter dökmelisin” cümlesinde “ter” kavramı “emek harcama”yı temsil etmektedir. Somut bir kavram olan “ter” soyut olan “emek” kavramını ifade eder. Neden-sonuç ilişkisine dayanan bir metonimidir.

7. Sonuç

Klasik anlatımlarda sinekdoka, sadece “parça-bütün” veya “bütün-parça” ilişkisine dayalı bir anlatım biçimi olarak tanımlanmıştır. Ancak çağdaş bilişsel dilbilim sinekdokayı, fiziksel parça-bütün ilişkisinden ziyade insan zihninin kavramsallaştırma ve anlam üretme süreçlerinden biri olarak ele almıştır. Bu bakış açısıyla sinekdoka, dilsel bir süsleme olmanın dışında zihnin, sınırlı dil verileriyle daha geniş kavramsal alanları temsil etme gücünü de göstermektedir. Zihinsel kategorilendirme açısından da nesne ile kategori arasındaki ilişkiyi “bilişsel tasarruf” çerçevesinde işler. Zihin parçadan hareketle bütün üzerinde daha kapsamlı anlamları harekete geçirir. Az kelimeyle yoğun anlam üretimi sağlayan kavramsal mekanizmadır. Dolayısıyla dildeki “en az çaba kanunu” nun bilişsel düzeydeki yansımadır.

Kavramsal anlam üretiminde sinekdoka, fiziksel nesnelere sınırlı kalmayan soyut ve zihinsel temsilleri de kapsayan bir yapıdır. Tasarımsal alanda, parça dikkati bütüne yönlendiren bir işlev üstlenir. Sayısal alanda ise niceliksel parça göstergeler, niteliksel bütünleri temsil eder. Bu durumda zihinsel süreçler, parçadan bütüne ulaşım soyut kavramları somut göstergeler yoluyla kodlar. Bu süreçlerde dilin anlam üretiminde işlevsel bir bilişsel model oluşturduğu görülür. Sinekdoka ile metonimi arasındaki fark, bilişsel düzeydeki ilişki biçiminden kaynaklanır. Metonimi, kavramlar arasında fiziksel, nedensel veya mekânsal bir yakınlık kurarken sinekdoka, kapsayıcılık ve temsil ilişkisi üzerinden anlam kurar. Sinekdoka, zihinsel kategorilerde kavramsal hiyerarşiyi kurarak anlamı üst düzeyde yapılandırmıştır.

Sonuç olarak bilişsel dilbilim açısından sinekdoka, anlamın zihinde nasıl örgütlendiğini açıklayan bilişsel bir süreçtir. Parçadan bütüne yönelen bu temsil, hem kavramsal düşünmeyi hem de insan zihninin soyutlama gücünü ortaya koymaktadır. Bu nedenle sinekdoka, dil, düşünce ve anlam arasındaki etkileşimi açıklamada temel bir kavramsal araç olarak görülebilir.

Kaynakça

ARİSTOTELES (1987). *Poetika* (Çev. İsmail Tunalı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- BURKHARDT, Armin; NERLICH, Brigitte (2010). *Tropical Truth(s) The Epistemology of Metaphor and Other Tropes*. Germany: De Gruyter.
- CROFT, William (1993). "The Role of Domains in the Interpretation of Metaphors and Metonymies". *Cognitive Linguistics*, (4): 335-370.
- GÜNAY, Doğan (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- RADDEN, Günter; KÖVECES, Zoltan (1999). "Towards a Theory of Metonymy." *Metonymy in Language and Thought* (Edt. Klaus-Uwe Panther; Günter Radden). Amsterdam: John Benjamins, 17-30.
- KIRAN, Zeynel; KIRAN EZİLER, Ayşe (2013). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin.
- LE GROUPE µ. (1970). *Rhetorique Generale*. Paris: Larousse.
- NERLICH, Brigitte; CLARKE, David D. (1999). "Synecdoche as a Cognitive and Communicative Strategy". *Historical Semantics and Cognition* (Edt. Andreas Blank; Peter Koch). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 197-213.
- NERLICH, Brigitte; CLARKE, David D. (2001). "Elements for an Integral Theory of Semantic Change and Semantic Development". *Seria Filologiczna Zeszyt, Studia Anglica Resoviensia*, 71-84.
- SATO, Nobua (1978). *Rhetoric-Kankaku (the sense of rhetoric)*. Tokyo: Koudansha.
- SETO, Ken-ichi (1995). "On the Cognitive Triangle: The Relation Between Metaphor, Metonymy and Synecdoche". *Unpublished manuscript*.
- SETO, Ken-ichi (1999). "Distinguishing Metonymy from Synecdoche". *Metonymy in Language and Thought* (Edt. Klaus-Uwe Panther; Günter Radden). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 91-120.
- ŞENÖDEYİCİ, Sultan (2021). *Azerbaycan Türkçesinde Bitki Adlandırmalarında Metaforlar: Dilbilimsel ve Göstergibilimsel Analiz*. Doktora tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- YAYLAGÜL, Özen (2015). *Göstergebilim ve Dilbilim*. Ankara: Hece.
- YUNUSOĞLU, Mağfiret Kemal (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*. Ankara: TDK.
- WACHOWSKI Wojciech (2019). "Contemporary Studies in Descriptive Linguistics Literary and Cultural Stylistics". *Towards a Better Understanding of Metonymy*. (Edt. Davis Graeme; Karl Andrew Bernhardt). 44. Baskı, New York: Peter Lang, 18-180.